

fidh

CEE Bankwatch
Network

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԱՄՈՒԼՍԱՐ. ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱԿՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ԲՆԱԴԱՅԴՊԱՆԱԿԱՆ
ԱՆՓՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՍԿՈՒ
ՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐՈՒՄ

ամփոփագիր

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԱՄՈՒԼՍԱՐ. ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ԲՆԱԴՊԱՅՊԱՆԱԿԱՆ ԱՆՓՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՍԿՈՒ ՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐՈՒՄ

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Ամբողջ աշխարհում արդյունահանող ծրագրերի զարգացումը որակվել է ինչպես որպես օրինություն, այդպես էլ որպես անեծք: Մի կողմից, հանքարդյունաբերությունը պարբերաբար գովաբանվում է որպես տնտեսական զարգացման կարևոր շարժիչ ուժ: Մյուս կողմից, ցույց է տրվել, որ հանքարդյունաբերության տնտեսական օգուտները հաճախ չեն հասնում դրանց անմիջական ազդակիր համայնքներին, որոնք, փոխարենը, տուժում են աճող անհավասարությունից, շրջակա միջավայրի աղտոտվածությունից, առողջապահական ռիսկերից, հանրային ծառայությունների և ենթակառուցվածքների վրա ճնշումից և երկարաժամկետ կայուն զարգացման համար տնտեսական ներուժի սպառումից: Ավելին, թանկարժեք բնական ռեսուրսների արդյունահանումը հաճախ հակամարտությունների հրահրման, սրման կամ պահպանման գործոն է եղել ամբողջ աշխարհում:

Թեև Հայաստանը հարուստ է հանքային ռեսուրսներով, հանքարդյունաբերության ոլորտի իմիջը երկրում արատավորվել է բնական ռեսուրսների ոչ թափանցիկ կառավարման տասնամյա պատմությամբ և շրջակա միջավայրի աղտոտվածության ու առողջապահական ռիսկերի ժառանգությամբ: Սա քննարկվում է 2-րդ գլխում, որտեղ զեկույցը նկարագրում է հայաստանյան համատեքստը, և 3-րդ գլխում, որտեղ ուսումնասիրվում են երկրում հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման մարտահրավերները:

Գլուխ 4-ը նվիրված է Ամուլսարի ոսկու հանքի ծրագրին, դրա սեփականատեր Լիդիան Ինթերնեյշնլ Լիմիթեդին, և դրա առաջխաղացողներին ու ֆինանսավորողներին, որոնց թվում են երկու բազմակողմ զարգացման բանկեր (ԲԶԲ)՝ Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկը (ՎԵԲ) և Միջազգային ֆինանսական կորպորացիան (ՄՖԿ), ինչպես նաև ծրագրի հետ կապված բնապահպանական, սոցիալական, տնտեսական, մարդու իրավունքների և կոռուպցիոն ռիսկերին: 2022 թվականի սկզբին Հայաստանի կառավարությունը պատրաստակամություն է դրսևորեց կանաչ լույս տալ Ամուլսարի ծրագրի վերագործարկմանը, ինչը ինչպես տնտեսական պատճառների, այդպես էլ ներդրողների կողմից լուրջ ճնշումների հետևանք էր: Այնուամենայնիվ, մինչ օրս ծրագիրը սառեցված է և ներքաշված է բազմաթիվ դատական գործընթացներում:

Գլուխ 5-ը ներկայացնում է իրավական և հաշվետվողականության շրջանակներ Ամուլսարի հետ կապված շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության և մարդու իրավունքների խախտումների մասին պնդումների վերլուծության համար, ինչպես նաև այդ պնդումները հաստատող ապացույցներ: Այն հիշեցնում է, որ Հայաստանը պարտավոր է հարգել, պաշտպանել և իրականացնել մարդու իրավունքները՝ ապահովելով, որ Հայաստանում ապրող մարդիկ առավելագույնս օգտվեն դրանցից, մինչդեռ Լիդիանը պետք է հարգի մարդու իրավունքները և խուսափի խախտումներից՝ ազդեցության պատշաճ գնահատման և կառավարման միջոցով: Ծրագրի ներդրողները պարտավոր են իրականացնել ծրագրերի համապատասխան գնահատում՝ ապահովելու, որ պետությունները և ձեռնարկությունները ծրագրեր մշակելիս առաջնորդվեն ազգային և միջազգային իրավունքով

Նախատեսված վերոնշյալ պարտավորություններով:

Չեկույցը եզրակացնում է, որ կան բազմաթիվ ապացույցներ, որոնք փաստում են Ամուլսարի ոսկու հանքի շահագործման ընթացքում իրավունքների լայն շրջանակի լուրջ խախտումների մասին՝ սկսած բովանդակային և ընթացակարգային բնապահպանական իրավունքներից մինչև ազդակիր անհատների և համայնքների սոցիալական, տնտեսական և քաղաքական իրավունքները: Ավելին, կան արդարադատության և պաշտպանության միջոցների զգալի խոչընդոտների օրինակներ իրավատերերի համար, որոնց՝ դատական և ոչ դատական մեխանիզմների միջոցով, փոխհատուցում ստանալու ջանքերը մինչ այժմ բախվել են անհաջողության:

Հստակ ապացույցներ կան, որ Հայաստանը բազմիցս խախտել է միջազգային իրավունքով ստանձնած իր պարտավորությունները՝ պաշտպանելու առողջության և առողջ միջավայրի, խաղաղ հավաքների, խոսքի, տեղեկատվության ազատության, որոշումների կայացմանը մասնակցելու և արդարադատության մատչելիության մարդու իրավունքները: Թեև մարդու իրավունքների այս խախտումների մեծ մասը պետության կողմից կատարվել է մինչև 2018 թվականի թավշյա հեղափոխությունը, ցավոք, վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի նոր կառավարությունը վճռական քայլեր չի ձեռնարկել ինչպես իրավապաշտպանների և տեղական համայնքների բնակիչների իրավունքների պաշտպանության, այդպես էլ անցյալի խախտումները շտկելու ուղղությամբ:

Այս կապակցությամբ ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների հարցերով հատուկ զեկուցողների և Օրիուսի կոնվենցիայի համապատասխանության կոմիտեի զեկույցները կոչ են արել Հայաստանին ապահովել Ամուլսարի ծրագրի վերաբերյալ բովանդակային խորհրդակցություններ: Բացի այդ, ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի 2020 թվականի Հայաստանի վերաբերյալ զեկույցը Հայաստանին առաջարկություններ է ներկայացրել քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների և հակակոռուպցիոն միջոցառումների վերաբերյալ՝ պահանջելով, որ պետությունը «մանրամասն տեղեկատվություն տրամադրի Ամուլսարի ոսկու հանքի հետ կապված կոռուպցիոն մեղադրանքների վերաբերյալ»:

Լիդիանը և Ամուլսարի ծրագրի ներդրողները, ինչպիսիք են ՎՉԵԲ-ը և ՄՖԿ-ն, պարտավորություններ ունեն՝ հարգելու մարդու իրավունքները Մարդու իրավունքների վրա բիզնեսի ազդեցության մասին ՄԱԿ-ի առաջնորդող սկզբունքներին և սեփական քաղաքականություններին համապատասխան: Այս պարտավորությունները չեն պահպանվել: Լիդիանը ակտիվորեն մերժել է հայաստանցիների՝ որոշումների կայացմանը մասնակցելու, ազատ խոսքի և Ամուլսարի ծրագրի դեմ խաղաղ ցույցերի իրավունքը: Ընկերությունը Հայաստանում աննախադեպ իրավական հետապնդումներ է նախաձեռնել տեղական համայնքների, քաղաքացիական հասարակության և լրատվամիջոցների իր քննադատների դեմ՝ նպատակ ունենալով լռեցնել նրանց և սպառել սեփական իրավունքները պաշտպանելու նրանց ռեսուրսը:

ՎՉԵԲ-ը պնդում է, որ Ամուլսարի հանքավայրի շահագործմանն ուղղված իր ներդրումները նախատեսված են եղել բնապահպանական և սոցիալական միջոցառումների համար: Այս միջոցառումները ձախողվել են, քանի որ բանկը անտեսել է հայ փորձագետների և ազդակիր մարդկանց բողոքները: 2014 թվականին բանկի Ծրագրերի հետ կապված բողոքների քննության մեխանիզմը (ԾԲԶՄ) մերժել է Ամուլսարի ծրագրի վերաբերյալ տեղի բնակչության և բնապահպանական խմբերի երկու բողոքները: 2020 թվականին ՎՉԵԲ-ի բարեփոխված բողոքների մեխանիզմը, որը ստացել է Ծրագրերի հաշվետվողականության անկախ մեխանիզմ (ԾՀԱՄ) անվանումը, սկսել է համապատասխանության ապահովման գնահատում, որը դեռևս ընթացքի փուլում է:

Քանի որ Լիդիան Ինթերնեյշնլը լուծարվել է 2021 թվականին, բանկը կորցրել է ծրագրի իր բաժնետոմսերը՝ չստանձնելով, սակայն, որևէ պատասխանատվություն ծրագրի ազդեցության համար, ինչը ևս մեկ օրինակ է «անպատասխանատու ելքի»: Չնայած մարդուն և բնությանը

հասցված վնասը կանխելու հարցում առանցքային դեր ունենալուն՝ զարգացման բանկը հրաժարվել է վնասի փոխհատուցման միջոցներ տրամադրելուց, ինչը հանդիսանում է Մարդու իրավունքների վրա բիզնեսի ազդեցության մասին ՄԱԿ-ի առաջնորդող սկզբունքների և սեփական քաղաքականությունների լուրջ խախտում:

Արդյունքում, Հայաստանի իշխանությունները, Լիդիանը և Ամուլսարի ծրագրում միջազգային ներդրողները դեռ պետք է լուծեն Ամուլսարի ծրագրի վերաբերյալ առկա հակասությունները, տրամադրեն փոխհատուցում և ապահովեն այս հարցում թափանցիկ և մասնակցային որոշումների կայացումը: Այդ նպատակով գեկույցը առաջարկություններ է հղում Հայաստանի կառավարությանը, ՎՁԵԲ-ին, ՄՖԿ-ին և Լիդիան Արմենիային, մասնավորապես.

1. Հայաստանը պետք է պաշտպանի տեղական համայնքների, շրջակա միջավայրի և մարդու իրավունքների պաշտպանների իրավունքները՝ մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքով ստանձնած պարտավորություններին համապատասխան:

Այսպիսով, Հայաստանին՝

- չեղյալ համարել Ամուլսարի ոսկու հանքի ծրագրի բոլոր առկա թույլտվությունները.
- անհապաղ քայլեր ձեռնարկել ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների մարմինների և հատուկ ընթացակարգերի, ՄԱԿ-ի ԵՏՀ Օրհուսի կոնվենցիայի համապատասխանության կոմիտեի և Կենսաբազմազանության պաշտպանության Բեռնի կոնվենցիայի բյուրոյի կողմից հրապարակված առաջարկություններին անդրադառնալու համար.
- նախաձեռնել Ամուլսարի ոսկու հանքի ծախսերի և օգուտների անկախ փորձագիտական գնահատում՝ մանրակրկիտ ուսումնասիրելով տնտեսական, սոցիալական, առողջապահական և բնապահպանական գործոնները, այնուհետև հաշվի առնել այս գնահատումը՝ ապահովելու համար, որ բացասական ազդեցությունները պատշաճ կերպով բացահայտվեն և կանխվեն, և որ տեղական բնակչությունը և համայնքները կարողանան ուղղակիորեն օգուտ քաղել ծրագրից, եթե այն ի վերջո իրականացվի.
- վերանայել բնապահպանական և հանքարդյունաբերության օրենսդրությունը՝ ապահովելու հանքարդյունաբերության ոլորտի ժողովրդավարական և խելամիտ կառավարում, ընդունել կանոնակարգեր և բարձրացնել ինստիտուցիոնալ կարողությունները՝ պատշաճ գնահատելու հանքարդյունաբերության սոցիալական և առողջապահական ազդեցությունները.
- ամրապնդել ինստիտուցիոնալ կարողությունները՝ կիրառելու և վերահսկելու օրենսդրության նկատմամբ հարգանքը, բարելավել տեղեկատվության և մասնակցության հասանելիությունը, հստակեցնել ծախսերի և օգուտների գնահատումներ իրականացնելու մեթոդաբանությունը, պարզեցնել ազդեցությունների կուտակային գնահատումների անցկացման ընթացակարգը և իրականացնել հանքարդյունաբերությանը առնչվող հակակոռուպցիոն կայուն քաղաքականություն և գործընթացներ.
- պաշտպանել շրջակա միջավայրի և մարդու իրավունքների պաշտպաններին, մասնավորապես, Հանրային մասնակցության դեմ ռազմավարական դատավարության հայցերից (SLAPP) և Լիդիանի կամ այլ դերակատարների պատասխան գործողություններից: SLAPP հայցերի դեմ գործող օրենսդրությունը պետք է պարունակի երեք հիմնական տարր՝ (1) SLAPP հայցերի դեմ ընթացակարգային երաշխիքներ, (2) SLAPP հայցերի կանխարգելման և դրանց դեմ իրազեկվածության բարձրացման միջոցառումներ և (3) SLAPP հայցերի թիրախներին պաշտպանակող և աջակցող միջոցառումներ: Ամենակարևոր դատավարական երաշխիքը, որը պետք է ներդրվի, դատավորների համար SLAPP հայցերը կարճելու հնարավորությունն է վարույթի վաղ փուլերում այն գործերի համար, որոնք ակնհայտորեն անհիմն են և ուղղված են ամբաստանյալի կողմից հանրային մասնակցության իրենց իրավունքի կանխարգելմանը՝ կիրառելով լայն սահմանում այն մասին, թե ինչ է իրենից ներկայացնում հանրային մասնակցությունը: SLAPP հայցերի թիրախներին պաշտպանող և աջակցող միջոցառումները պետք է ներառեն ֆինանսական աջակցություն իրավական ծախսերը ծածկելու համար, ինչպես նաև հուզական և հոգեբանական ռիսկերի դեմ աջակցության ծառայությունների հասանելիություն և

հետագա ահաբեկումներից և վրեժխնդրությունից պաշտպանություն:

- բարելավել Արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնության (ԱՃԹՆ) ազդեցությունը համայնքային մակարդակում՝ խթանելով տեղական համայնքների մասնակցությունը բնական ռեսուրսների կառավարմանը.
- ապահովել ծրագրի նախորդ փուլերում տեղական համայնքների, մարդու իրավունքների և շրջակա միջավայրի պաշտպանների վրա հանքի առաջացրած բացասական ազդեցությունների պատշաճ փոխհատուցում.
- իրականացնել անկախ և թափանցիկ հետաքննություն Գնդեվազում հողերի օտարման հետ կապված կոռուպցիայի վերաբերյալ:

2. ՎՉԵԲ-ին և ՄՖԿ-ին՝

- աջակցել Հայաստանի կառավարությանը վերը նշված քայլերի իրականացման գործում և
- թարմացնել շրջակա միջավայրի և մարդու իրավունքների պատշաճ ուսումնասիրության իրենց մոտեցումը՝ հաշվի առնելով բանկերի հաշվետվողականության մեխանիզմների ակնկալվող բացահայտումները և առաջարկությունները.
- մշակել մարդու իրավունքների և շրջակա միջավայրի պատշաճ ուսումնասիրության քաղաքականություն ՄԱԿ-ի առաջնորդող սկզբունքներին համապատասխանելու համար.
- ընդունել և լուծել ծրագրի ազդակիր անձանց և իրավապաշտպանների մասնակցության և արդյունավետ փոխհատուցման համար առկա բացերն ու խոչընդոտները, և ներգրավել համայնքներին և շահագրգիռ կողմերին տեղեկացված և բովանդակալից խորհրդակցությունների.
- մշակել հստակ քաղաքականություններ և ուղեցույցներ մարդու իրավունքների պատշաճ ուսումնասիրության վերաբերյալ՝ ապահովելով բանկի կողմից կամ բանկի հանձնարարությամբ մարդու իրավունքների ռիսկերի մանրակրկիտ վերլուծությունն նախքան ծրագրի ռիսկերի դասակարգումը. հանրությանը հասանելի դարձնել մեթոդաբանություններն ու եզրակացությունները յուրաքանչյուր ծրագրի համար. ապահովել ազդեցությունների պատշաճ գնահատում մարդու իրավունքների ազդեցության գնահատման (ՄԻԱԳ) կամ այլ համատեքստային վերլուծությունների միջոցով, եթե հայտնաբերվում են ռիսկեր. հրապարակայնացնել այս լրացուցիչ գնահատումները.
- ապահովել հանրային բովանդակալից մասնակցություն, որը կլինի ժամանակին իրականացվող, երկկողմանի գործընթաց՝ թափանցիկ, մատչելի և անվտանգ բոլոր իրավատերերի համար. ապահովել պատշաճ ընթացակարգերի առկայություն և իրականացնել կանոնավոր կարողությունների զարգացում և ընթացակարգերի գնահատումներ՝ երաշխավորելով, որ դրանք թույլ են տալիս հանրության անվտանգ և բովանդակալից մասնակցությունը: Բանկերը պետք է նաև մշակեն ավելի հստակ ուղեցույցներ, որոնք կարտացոլեն հաշվեհարարների նկատմամբ զրոյական հանդուրժողականության քաղաքականությունը:
- Լիդիանի հետ միասին տրամադրել փոխհատուցում Ամուլսարի ծրագրի՝ տեղական համայնքների, իրավապաշտպանների և շրջակա միջավայրի վրա նախորդ փուլերում բացասական ազդեցությունների համար

3. Լիդիան Արմենիային՝

- հետ կանգնել շրջակա միջավայրի և մարդու իրավունքների պաշտպանների դեմ ուղղված բոլոր իրավական գործողություններից և խուսափել իրավապաշտպանների խարանուկից անտագոնիստական հռետորաբանության կամ պաշտպանների գործունեությունը վարկաբեկելու նպատակով ապատեղեկատվության տարածման միջոցով.
- անհապաղ քայլեր ձեռնարկել մարդու բոլոր իրավունքների և շրջակա միջավայրի հանդեպ հարգանքը երաշխավորելու համար և պահպանել Մարդու իրավունքների վրա բիզնեսի ազդեցության մասին ՄԱԿ-ի առաջնորդող սկզբունքները.
- անհապաղ փոխհատուցել տեղական համայնքների, իրավապաշտպանների և շրջակա միջավայրի վրա ծրագրի նախորդ փուլերում հասցրած բացասական ազդեցության վնասը:

Յեղիակներ

Ֆիդանկա Բաշևա-
Մաք-Գրաթ
Մայա Բարխուդարյան
Սոֆիա Մանուկյան
Մադրալենա Նեգիա

Համակարգողներ

Ֆիդանկա Բաշևա-
Մաք-Գրաթ
Սաշա Ֆայարաբենդ

Խմբագիրներ

Նիկ Ջոնս-Վիկբերգ
Էմիլի Գրեյ
Իյա Նուզով
Գայել Դոլեստայուկրե

Երախտագիտություն

Նինի Լեսիսինա
Ինգա Չաֆարյան

Ձևավորում

FIDH

Էջադրում

Ստեֆանի Գիլ

Թարգմանություն

Արամ Կիրակոսյան

Շապիկի նկարը

Ամուլսարի նկարը դրոնից
© CEE Bankwatch Network

fidh

INTERNATIONAL FEDERATION FOR
HUMAN RIGHTS / FÉDÉRATION
INTERNATIONALE POUR LES DROITS
HUMAINS (FIDH)

17, passage de la Main d'Or
75011 Paris
France

Tel.: (33-1) 43 55 25 18

Web site: www.fidh.org

Twitter : [@fidh_en](https://twitter.com/fidh_en) / [fidh_fr](https://twitter.com/fidh_fr) / [fidh_es](https://twitter.com/fidh_es)

Facebook : www.facebook.com/FIDH.HumanRights/

CEE BANKWATCH NETWORK

Heřmanova 1088/8

Prague 7, 170 00

Czech Republic

Tel: +42 (0) 777 995 515

E-mail: main@bankwatch.org

Web site: www.bankwatch.org

twitter.com/ceebankwatch

facebook.com/ceebankwatch

CIVIL SOCIETY INSTITUTE • ARMENIA (CSI)

2 Mesrop Mashtots Ave, suite 40

Yerevan 0015,

Republic of Armenia

E-mail: csi@csi.am

Web site: www.csi.am

Sweden

Sverige

Brot
für die Welt

Հրատարակությունը ֆինանսավորվել է Շվեդիայի միջազգային զարգացման համագործակցության գործակալության (Sida), Չարգացման ֆրանսիական գործակալություն (AFD) և «Հաց աշխարհի համար» կազմակերպության (BFTW) կողմից: Բովանդակության համար ամբողջ պատասխանատվությունն ստեղծողներին է: Sida-ն, AFD-ն և BFTW-ն պարտադիր չէ, որ կիսեն արտահայտված տեսակետներն ու մեկնաբանությունները: